

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабаш А.В., Шанкин Г.П. История криптографии. Часть I. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 240 с.
2. Добиаш-Рождественская О.А. История письма в средние века: Руководство по изучению латинской палеографии. – 3-е изд., доп. – М.: Книга, 1987. – 301 с.
3. Сумароков А.П. Тайнопись в «Слове о полку Игореве». – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 47 с.
4. Былинин В.К. Русские акrostихи старшей поры (до XVII в.)// Русское стихосложение. – М.: Наука, 1985. – 285 с.
5. Самійленко В.І. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Переспіви та переклади. Статті та спогади. – К.: Наукова думка, 1990. – 608 с. – (Серія: Бібліотека української літератури).
6. Сперанский М.Н. Тайнопись в юго-славянских и русских памятниках письма// Энциклопедия славянской филологии. – Вып. Vt.-Jl., 1929.
7. Лавровский П.А. Старорусское тайнописание// Древности: Труды Московского Археологического Общества. – М., 1870 – Т. 3. – 134 с.

УДК 81.432.1

*Луканська Г.А., Олексієнко Л.І.
(Кременчук, Україна)*

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА АНГЛІЙСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ВЛАСНИМИ НАЗВАМИ: ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ

У статті розглянуто основні підходи до виявлення національно-культурної специфіки англійських фразеологічних одиниць, проаналізовано їх особливості та здійснено коротку характеристику фразеологізмів на їх основі.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, власна назва, національно-культурна специфіка.*

В статтє рассматриваются главные подходы выявления национально-культурной специфики английских фразеологических единиц, проанализированы их особенности и представлена краткая характеристика фразеологизмов на их основе.

Ключевые слова: *фразеологическая единица, имя собственное, национально-культурная специфика.*

The article discusses the main approaches to defining national and cultural peculiarities of English phraseological units with proper names, their peculiarities are analyzed and short characteristics of these units is made on their basis.

Key words: *phraseological unit, proper name, national and cultural peculiarities.*

© Луканська Г.А., Олексієнко Л.І., 2011

Національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць виступає предметом дослідження багатьох сучасних дослідників. Такий інтерес до даної теми пояснюється високою популярністю проблеми «Мова та культура», що в останні роки розвивається в тісному зв'язку з антропологічною лінгвістикою. Вивченню даної проблематики приділяли увагу такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як Ч. Фріз, Н.Г. Комлев, В.Г. Костомаров, Д.Г. Мальцев, А.В. Кунін, Н.М. Кирилова, В.М. Телія, А. Вежицька, Ю.С. Степнов та інші, які переконливо свідчать про необхідність та актуальність дослідження фразеологічних одиниць з точки зору їх національно-культурної значимості.

За принципами антропологічної лінгвістики мову необхідно вивчати в тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, мисленням та духовно-практичною діяльністю [1: 15]. Тому саме фразеологічна система, що, за загальноприйнятою думкою, являє собою найбільш національно-визначене та самобутнє явище, є найкращими джерелом для дослідження даної проблематики.

Фразеологічний фонд будь-якої мови містить певну кількість фразеологічних одиниць, компонентам яких є власні назви. За підрахунками А.І. Молоткова, вони складають близько 2% від загального складу.

Дана стаття присвячена висвітленню основних підходів до виявлення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць, що містять в своєму складі компонент – власну назву.

Можна виділити наступні оніми (тобто власні назви), що входять до складу фразеологічних одиниць:

1). **Антропоніми**, що дають широкий спектр категорій імен, що в свою чергу пов'язано з історією, культурою, особливостями психології людей, з традиціями та іншим. Вони мають понятійне значення і володіють наступними ознаками: ідентифікація того, що носій даного антропоніма людина, наприклад, *Peter*, а не *London*; ідентифікація належності до національно-мовної спільноти, наприклад, *William, Jack*, а не *Павло* чи *Gans*; ідентифікація статі людини, наприклад, *John*, а не *Jessica*.

2). **Зооніми**, що являють собою особливий розділ ономастики з власними традиціями та чітко вираженими національно-культурними особливостями в різних народів. Наприклад, *to kiss the hare's foot – занізнитись*, *to let the cat out of bag – відкрити таємницю*, *to have a frog in one's throat – захрипнути*, *to be on high horse – поводитися самовпевнено*. Як і антропоніми, зооніми поділяються на індивідуальні та групові та мають офіційні та неофіційні форми.

3). Міфоніми відносяться до найбільш своєрідного сектору ономастики. До його складу входять назви тварин, рослин, народів, географічні та космічні об'єкти, імена людей, які в реальності ніколи не існували. Завдяки цьому вони представляють собою неоціненне джерело для вивчення національної та культурної специфіки народу, якому вони належать. Саме вони допомагають розкрити особливості свідомості, мислення та духовності своїх носіїв. Особливе місце серед них належить теонімії (імена богів), що найяскравіше представлені в релігії, та демонімії (назви різноманітних духів). Наприклад, *before the Flood – до (всесвітнього потопу)*, *the brand of Cain – Каїнова печать*, *Augean stables – Авгієві конюшни*.

4). **Топоніми**, що охоплюють категорію географічних об'єктів. Серед топонімів виділяють три основних компоненти: класифікуючий, побутовий та індивідуальний. То-

помічними денотатами можуть бути назви країн, континентів, морів і тому подібне. Наприклад, *to meet one's Waterloo* – зазнати повної поразки, *to go to Tumbuku* – йти свит за очі, *to go off the land of Nod* – погнутися в сон.

5). **Етніміми**, що представляють собою особливий розділ лексики. До їх складу входять назви етнічних спільнот (нації, народи, племена). Етніміми в свою чергу поділяють на автоетніміми (тобто власне назви народів і племен) та аллоетніміми (назви, що були дані їм іншими народами). Не дивлячись на те, що деякі лінгвісти вважають, що етніміми не входять до складу ономастичної лексики, вони містять цінну історичну інформацію для вивчення народів світу та дослідження розвитку мов.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що на характер власної назви впливає ряд таких факторів, як географічне середовище, культура та релігія народу, соціальне середовище та інше. Оскільки власні назви нерозривно пов'язані з різними сферами людської діяльності на певних етапах, вони представляють собою значний історичний та національно-культурний потенціал. Говорять, що ім'я (назва) – це один з продуктів людської культури [2: 101], оскільки виникає воно в колективі, тому й відображає риси, що для нього важливі. Епоха та рівень знань людини накладає відбиток на ім'я [2: 102], тому воно, в свою чергу, може повідати згодом про національні та культурні особливості тієї чи іншої епохи.

Однак, говорячи про проблему національно-культурної своєрідності фразеологізмів, до складу яких входить компонент – власна назва, слід пам'ятати, що на даний момент існує декілька різних підходів до виявлення національно-культурної складової фразеологічної одиниці. Всі вони мають різну методологічну базу, відмінні методи дослідження та різняться ступенем охоплення фразеологічного матеріалу.

Згідно іманентно-семіологічному напрямку лінгвістики було розроблено декілька основних підходів до виявлення національно - культурної специфіки фразеологізмів: лінгвокраїнознавчий та контрастивний.

Лінгвокраїнознавчий підхід носить поверховий характер виявлення національно-культурної специфіки фразеологізмів. Класичним прикладом відображення національно-культурного компоненту в межах даного підходу є вираз *to carry coal to New Castle* – їхати в Тулу зі своїм самоваром або *there is no joy in Mudville* – у селі Гадюкіно знову йдуть дощі.

Контрастивний підхід являє собою певну протилежність. Згідно його принципам, увага, на відміну лінгвокраїнознавчому підходу, загострюється не на без еквівалентному компоненті фразеологізму, а навпаки – на наявності відповідності йому в мові. Як відомо, категорія національного та інтернаціонального у сфері фразеології знаходиться в певній єдності. Тому предметом контрастивного підходу до виявлення національно-культурної своєрідності фразеологізмів є співставлення фразеологічних аналогів різних мов з метою виявлення їх національного колориту. При цьому, такі види міжмовних фразеологічних еквівалентів як омоніми, пароніми, лексико-граматичні варіанти, синоніми і тому подібне, несуть в собі певні відмінності в денотативному, оцінковому, емотивному, стилістичному та мотиваційному значенні фразеологізмів. Саме ці відмінності і є основною причиною національної своєрідності фразеологічних одиниць в різних мовних системах [3: 18].

Поряд з вищезазначеними підходами до виявлення національно-культурних особливостей фразеологізмів, в тому числі й тих, до складу яких входять власні назви, зна-

чне місце займає також **лінгвокультурологічний підхід**. Його мета полягає в вивченні співвідношення фразеологізмів та знаків культури. При цьому головна увага звертається на систему еталонів, символів, стереотипів тощо, які, як вважається [3: 18], є одні з найкращих засобів для опису національно-культурної специфіки фразеологічної системи.

Згідно даному підходу В.Н. Телія розуміє існуючий в фразеологічній системі глибинний зміст «як здатність фразеології виступати в ролі експонентів культурних знаків, не лише синхронно включаючись в діючу систему культурно-національного світобачення, але й транслюючи її фрагменти з покоління в покоління» [4: 308].

На думку В.Н. Телії, основною метою лінгвокультурологічного аналізу фразеологічних одиниць з власними назвами являється «виявлення та опис культурно-національних конотацій, що узально супроводжують значення в формі образних асоціацій з еталонами, стереотипами та іншими культурними знаками...» [4: 308].

Згідно лінгвокультурологічному підходу, національно-культурна своєрідність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони містять в собі певний комплекс уявлень носіїв мови про той чи інший еталон, стереотип чи концепт національної культури. Проаналізувавши фразеологізм, до складу якого входить власна назва, можна виявити національно-культурну конотацію того поняття, духовної культури, що вивчається, а здійснивши такий аналіз комплексу подібних фразеологічних одиниць, ми маємо повну картину досліджуваного концепта в фразеологічній картині світу.

Проте для виявлення лінгвокультурологічних конотацій понять духовної культури необхідний не лише поглиблений рівень аналізу фразеологізмів, але й дещо інший методологічний підхід, тобто інше розуміння фразеології. На думку Л.М. Ковшової, для лінгвокультурологічного аналізу необхідні також когнітивні процедури [5: 2].

Оскільки в наш час лінгвістика тісно зблизилася з психологією (особливо з когнітивною), а в центрі уваги когнітивної лінгвістики знаходиться пізнавальна функція мови, можна говорити про те, що в сучасній лінгвістиці лінгвокультурологічна парадигма невіддільна від когнітивно-інтерпретаційної парадигми дослідження.

Згідно когнітивній парадигмі, фразеологізм – це мікротекст, що структурується в ході інтерпретації носієм мови всіх типів семантичної інформації фразеологізму в семантичному просторі культурних знань, що належать суб'єкту спілкування [5: 3].

Виділяють наступні типи когнітивних процедур, що співпадають з макрокомпонентами значення фразеологічних одиниць з власними назвами: 1) *денотативна*, що розуміє собою обробку фразеологічних одиниць з метою отримання інформації про якість того, що вона означає; 2) *оцінкова*, що являє собою інтерпретацію фразеологічних одиниць з налізу з метою визначення лінгвокультурологічних конотацій; 3) *мотиваційна*, що включає операції з вигаданими гештальтструктурами; 4) *емотивна*, що є своєрідною емоційно-оцінковою реакцією на образну гештальт-структуру як відбиток пережитих емоцій; 5) *стилістична*, що означає заходи по соціальному маркуванню умовного мовлення.

Однак в рамках когнітивної лінгвістики окрім нового розуміння фразеологізмів та методів їх аналізу з метою визначення лінгвокультурологічних конотацій понять фразеологічних одиниць, було запропоновано також особливий **когнітивний підхід** для їх виявлення.

Спіраючись на ідеї Вайсгербера та Гумбольдта (згідно яким мова розглядається як діяльність та споглядання світу) сучасна когнітивна лінгвістика активно користується

у вивченні фразеологічних одиниць номінативним підходом. При цьому значна увага приділяється ономасіологічному аспекту, який допомагає вивчити особливості та закономірності мислення носія мови, які, на думку багатьох, і є однією з основних причин виникнення національної своєрідності фразеологізмів.

Суттєву роль при цьому відіграє також ідеографічний опис фразеологічних одиниць. Як стверджує Ковшова, «лише на достатньо великих ідеографічних масивах стає очевидним зв'язок образного змісту ідіом чи фразеологічних сполучень з культурно-національним світобаченням, тобто ціннісно-орієнтованим менталітетом народу-носія мови» [5: 4].

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що когнітивний підхід до виявлення національно-культурної своєрідності фразеологізмів, в тому числі й тих, до складу яких входить компонент – власна назва, «передбачає аналіз окремих фразеосемантичних полів з метою опису в їх рамках фразостворюючих моделей, сукупність яких показує як національні особливості мовного поділу світу, так і особливості лінгвокреативного мислення при створенні кожного окремого фразеологізму» [1: 17]. Когнітивний підхід можна вважати способом дослідження менталітету нації [1:17].

На думку О.С. Чікіної [1: 18], зазначені підходи можуть розглядатися як етапи аналізу національної фразеології: I етап – виявлення безеквівалентних екстралінгвістичних факторів, відображених у фразеології; II етап – виявлення структурно-семантичних особливостей міжмовних фразеологічних аналогів; III етап – виявлення національно-культурних конотацій ключових слів і концептів культури, що містяться в фразеологізмах; IV – виявлення особливостей національного поділу мовної картини світу і особливостей функціонування національного менталітету, як лінгвокреативного мислення.

Таким чином, на снові сукупного застосування лінгвокраїнознавчого, контрактивного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходу зазначають, що національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць може проявлятися на трьох рівнях: 1) в сукупному фразеологічному значенні; 2) в значенні окремих лексичних компонентів; 3) в прямому значенні вільного словосполучення, яке було переосмислено.

В сукупному фразеологічному значенні національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць пов'язана з так званими безеквівалентними фразеологізмами, що існують в будь-якій мові. Подібне явище пояснюється в першу чергу тим, що серед носіїв мови існує певна вибіркковість фразеологічної номінації. Однак, в той же час, в мовній картині світу іншого народу присутні концепти, що передають семантику безеквівалентних фразеологічних одиниць. Тому «семантика безеквівалентних чи лакунарних одиниць передається з допомогою лексичних одиниць чи словосполучень, що при передачі на іншу мову також передаються за допомогою окремих лексем чи їх набору, дескриптивного перекладу чи калькування, коли образ, на основі якого побудовано фразеологізм однієї мови, зрозумілий представникам мови рецептора» [6: 123].

Слід однак зазначити, що як в українській, так і англійській мові кількість подібних фразеологізмів незначна. Фразеологізми, що мають відповідності у вигляді еквівалентів чи аналогів в іншій мові значно переважають. Небагаточисленними в обох мовах є також і фразеологізми, що місять в своєму компонентному складі національно-культурний компонент. Національна специфіка фразеологічних одиниць створюється шляхом спеціальних для даного народу слів, що входять до складу фразеологізмів. Ними можуть

бути «або позначення якихсь реалій, відомих лише носіям однієї чи кількох націй, що пов'язані між собою спільністю культури чи релігії, або своєрідні топоніми, антропоніми, гидроніми, що характерні для якоїсь однієї країни» [7: 66].

Яскравим прикладом є антропонім, що входить до складу фразеологічної одиниці англійської мови *from John o'Groat's to Land's End*, що означає «з півночі на південь Англії, з одного кінця країни до іншого». Проаналізувавши етимологічне походження даної одиниці, дізнаємося, що Джон-о'Гротс – це крайня північна точка Великобританії, що названа так в честь голландця Яна Грота, який оселився на півночі Шотландії в XIV столітті [8: 89].

Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць може відображати також історію народу, його своєрідні звичаї та традиції, його характер та менталітет. Наприклад, саме таким є англійський фразеологізм *have kissed the Blarney Stone*, тобто «*лестити*». Цей фразеологізм ґрунтується на стародавньому повір'ї, яке говорить про те, що той, хто поцілує камінь з ірландського замку Бларні, отримує здатність лестити [8: 54].

Поширеними є також випадки, коли фразеологізми в різних мовах можуть мати однакове значення, хоча й базуватися на різних образах, маючих яскраво виражений національний характер. Наприклад, *beware of silent dog and still water* – *в тихому омуті чорти водяться*. В англійців лихо асоціюється з сплячою собакою та спокійною, наче перед бурєю водою. Для українців прихованою і невидимою загрозою є нечиста сила. Даний фразеологізм тісно пов'язаний з фольклором, що по-різному відображає картину світу різних народів.

Фразеологізми називають національно-специфічними одиницями мови, «які акумулюють і передають з покоління в покоління культурний потенціал народу, в них проявляються особливості будь-якої національної мови, ... неповторним чином виражається дух та своєрідність нації» [9: 157].

В.А. Маслова також вказує на тісний зв'язок фразеологічних одиниць з фоновими знаннями носіїв мови, з культурно-історичними традиціями народу, що говорить даною мовою. На її думку, фразеологічні обороти приписують об'єктам ознаки, які асоціюються з певною картиною світу, виражають своє відношення і дають певну оцінку [10: 82].

Однак поряд з цим зазначають, що не слід перевищувати роль національно-культурного компонента в фразеологічній картині світу, оскільки в фразеологічних системах як української, так і англійської мови існує значна кількість інтернаціоналізмів та фразеологізмів, що пов'язані з загальнолюдськими знаннями про властивості реального світу. Відмінності в їх образній основі пояснюються «не настільки їх культурною своєрідністю, як несумісністю техніки вторинної номінації в різних мовах» [10: 84]. Дане ствердження є досить спірним, що робить цікавим і доцільним подальше дослідження даної проблематики.

На основі розглянутого матеріалу, ми можемо зробити висновок, що висвітлені вище підходи до виявлення національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць безсумнівно мають розглядатися як єдине ціле. Лише сукупне застосування лінгвокраїнознавчого, контрастивного, лінгвокультурологічного та когнітивного підходів допоможе визначити повну картину національно-культурних особливостей фразеологічної системи мови та розповісти про її народ-носій. В свою чергу мовна картина світу дає можливість отримати інформацію про склад мислення та тип світогляду нації, подивитися на

світ очима носіїв англійської культури. Слід також зазначити, що національно-культурна специфічність мови та мовна картина світу можуть бути різними навіть для народу, який проживає на одній території, оскільки іноді специфіка проявляється на рівні локальних реалій та мікрореалій, що в перспективі може слугувати предметом подальших детальних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чикина Е.Е. Выявление национально-культурной специфики фразеологизмов: современные подходы. – М.: ГИС, 2001. – С.15-19.
2. Артемова А.Ф. Английские имена собственные и пополнение словарного состава / А.Ф. Артемова, О.А. Леонович // Иностранный язык в школе. – 2005. – № 1. – 101 – 105с.
3. Кириллова Н.Н. Предмет и методы исследования идиоэтнической фразеологии. Л., 1988. – С. 18.
4. Телия В.Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. – М., 1993. – с. 308.
5. Ковшова М.Л. Культурно-национальная специфика фразеологизмов (когнитивные аспекты). – М., 1996. – С. 2-4.
6. Арсентьева Е.Ф. Национально-культурная специфика фразеологических единиц / Е.Ф.Арсентьева // III Международные Бодуэновские чтения: И.А.Бодуэн де Куртене и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания: труды и материалы: в 2 т. / Казанский государственный университет: под общей редакцией К.Р. Галиуллина, Г.А.Николаева. – Казань: Изд-во Казанского университета, 2006. – Т.2. – С. 122 – 124.
7. Селифанова Е.Д. Этнокультурный аспект отражения картины мира (на примере русских и английских фразеологизмов с моносемными компонентами) /Е.Д.Селифанова //Фразеология и межкультурная коммуникация. – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л.Н.Толстого, 2002. – Ч.2. – С.65- 68.
8. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М.: Просвещение, 1992. – 260 с.
9. Зайнулина Л.М. Композиционная семантика производного слова (на материале английского, немецкого, русского, башкирского и французского языков) / Л.М.Зайнулина. – Уфа : РИО БашГУ, 2005. – 188с.
10. Маслова В.А. Лингвокультурология: учебное пособие для студентов высших учебных заведений/В.А.Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208с.